

אברהם אבינו ותפילתו עבור אנשי סדום

מפורסמים דברי הנצי"ב ("פתיחה" לביאור "העמק דבר" על ספר בראשית) כי אבותינו "התנהגו עם אומות העולם אפילו עובדי עבודה זרה מכוערים, מכל מקום היו עימם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, אף על גב שהיה שוא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשתתם כמבואר במאמרו למלך סדום, מכל מקום חפץ בקיומם. ובמדרש רבה פ' וירא (פרשה מ"ט) יש על זה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו 'אהבת צדק ותשנא רשע (אות ר' מנוקדת סגול, תהלים מ"ה, ח', כלומר המושג של רשעות, ולא מדובר בשנאה לאיש רשע עצמו), אהבת להצדיק את בריותי ותשנא [מ]להרשיען" עד כאן (לשון חז"ל) והיינו ממש כאב המון גויים" עד כאן לשון הנצי"ב.

אמנם הנצי"ב בסס דבריו על דרשת חז"ל. אבל נבאר במאמר זה כי אין כך פשט המקרא כלל. וגם גדול עולם אחר, מהר"ל, מפרש הפוך מדברי הנצי"ב הללו. וצריכים להבין כי אלו ואלו דברי אלהים חיים, כמו שנבאר בסוף דברינו.

מה אומר מהר"ל? בברית בין הבתרים שכרת ה' עם אברהם נאמר "ותרדמה נפלה על אברם, והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו" (בראשית ט"ו, י"ב) "והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (בראשית ט"ו, י"ז). מה פשר החזון? ומדוע נפלה עליו "אימה חשכה"? פיענחו חז"ל (מדרש בראשית רבה, פרשה מד): "אמר ר' יוחנן ארבעה דברים הראה לו, גיהנם ו[שיעבוד] מלכיות [אומות העולם על ישראל], ומתן תורה ובית המקדש. אמר לו [הקב"ה] כל זמן שבניך עסוקים בשתים [האחרונים] הם ניצולים משתים [הראשונים]. אמר לו במה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנם או במלכיות? [ומבואר במדרש בשם שלשה אמוראים] אברהם ברר [עבורם] גיהנם, והקב"ה ברר לו את המלכיות" עכ"ל. כלומר לפי הדרכת ה' עדיף שיסבלו מהאומות מאשר בגיהנם, כי כל עוד הם בחיים אפשר להם לשוב בתשובה ולקצר את תקופת העונש. מה שאין כן בגיהנם העונש הוא מוחלט. ועוד, עצם עמידתם האיתנה בקיום תורתם למרות שלטון האומות עליהם, משמשת להם זכות, מה שאין כן עונש הגיהנם אין בו זכות.

נרצה להבין משום מה טעה אברהם לבחור עבור בניו את העונש הגדול יותר, את ייסורי גיהנם? עונה מהר"ל ("גבורות השם", סוף פרק ח'): "שכן דרך הצדיקים לשנאת עושי הרשעה, ואמר על רשעים שירדו לגיהנם. אבל הקב"ה הוא מלא רחמים, מביא יסורים על האדם לכפר ולנקותו ולהצילו מן הגיהנם, ולכן [ה'] בירר לו המלכיות. וכאשר תבין דברים אלו תדע אמיתותם". עד כאן לשונו.

אנו תמהים מאוד על פרשנות מהר"ל כי מפורסם באומה כי אברהם היה מקרב את הרשעים, וכיצד פירש להיפך? וחזר מהר"ל על רעיון זה בביאורו כיצד הושע הנביא אמר לה' על החוטאים "העבירם באומה אחרת" (פסחים פז ע"א). מבאר מהר"ל "כל כך היה הושע הנביא שונא החטא והיה משתוקק הושע אל הפירוד בשביל חטאם" ("נצח ישראל", פרק י"א, עמ' ס"ז). וכן מצאנו אצל אברהם אבינו כאשר פנה אליו ה' "בניך חטאו לי", ענה לו "ימחו על קדושת שמך" (שבת פט ע"ב). וברור כי כוונתו אך ורק לאותם הפושעים והמורדים, ולא לכלל האומה. ולמה אברהם לא חיפש כאן זכות?

פרק ב

נחדש כאן שבמקרא עצמו לא מוזכר שאברהם אבינו התפלל להציל את הרשעים שבסדום, אלא אברהם אבינו התפלל רק על אותם הצדיקים שדירתם בסדום שלא יספו יחד עם הרשעים. אבל בעניין הרשעים הסכים אברהם שייענשו. רק כאב לו מדוע הזכאים שבעיר ימותו יחד איתם. הוא התפלל על הצלת כל העיר כדי להציל את הצדיקים שבתוכה, ואם אין שם צדיקים נמנע אברהם מלהתפלל עבור הרשעים שבעיר, כמו שנוכיח להלן. הא כיצד? הבה נעיין בפסוקים.

[א] "ויגש אברהם ויאמר, האף תספה צדיק עם רשע?"

[ב] אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר, האף תספה ולא תשא למקום למען חמישים הצדיקים אשר בקרבה?

[ג] חלילה לך מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע

[ד] והיה כצדיק כרשע, חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? (בראשית י"ח, כ"ג-כ"ה). ראינו כאן כי ארבע פעמים מתחנן אברהם אך ורק על הצדיקים שבעיר, ולא על כלל התושבים, שהם רשעים.

עונה הקב"ה לפי סגנון תביעתו של אברהם:

[ה] "אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר, ונשאתי לכל המקום בעבורם" (יח, כו) וזאת כדי להציל לאותם הצדיקים. כלומר, אילו היה פתרון יעיל להוציא מהעיר כל הצדיקים ההם, ולא ימותו יחד עם השאר, לא היתה בעיה. מה שהפריע לאברהם היה על מיתתם של אותם הצדיקים.

וכך מתבארים כל שאר הפסוקים עד סוף הדו־שיח:

[ו'] "ויאמר לא אשחית בעבור העשרה" (י"ח, ל"ב). וכאשר מתברר שגם אין מספר מועט זה של צדיקים בתוך העיר, נאלם אברהם דום "ואברהם שב למקומו". לכאורה לפי הצעת הנצי"ב (וההבנה השגורה בעולם התורה) היה צריך אברהם להמשיך ולהתחנן

עבור הציבור הגדול שהוא של רשעים שנמצאים בסדום, בלי שום קשר לעניין כמה צדיקים יש שם? אם "ניצול" טענת הצדיקים היתה רק אמצעי הצלה בלבד, למה לו לאברהם להפסיק ממאמציו להציל כל שאר האוכלוסייה?

ועוד ראייה שאברהם היה שונא את אנשי סדום וגם שמח בכליונם, כי למחרת המהפכה "ויהפוך את הערים האל" (בראשית י"ט, כ"ה) מובאת תגובת אברהם "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. וישקף על פני סדום ועמורה וכו' והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן" (י"ט, כ"ז-כ"ח). למדונו חז"ל ומובא ברש"י (בראשית י"ח, ט"ז) כי כל מקום שנאמר לשון השקפה, "וישקף", אינו אלא לרעה (פרט למצוות הביכורים). [שמא מפני שבלשון חז"ל "שקף" הוא חבטה ודחיפה, נדרים נה סוף ע"א. כמו לוח הדלת המכה במשקוף]. מה היא הרעה שבהשקפת אברהם על פני הערים החרבות? אלא ודאי מכאן סמך לפרשנותו של מהר"ל, כי הצדיקים שונאים את הרשעים המוחלטים, כדברי דוד המלך "הלא משנאיך ה' אשנא וכו' תכלית שנאה שנאתים" (תהלים קל"ט, כ"א-כ"ב) כמו שנפסק למעשה ב"משנה ברורה" (סי' א, ביאור הלכה ד"ה ולא יתבייש). ואברהם השקיף בסיפוק נפש על אובדן הצוררים.

פרק ג

הקדמנו כי אלו ואלו דברי אלהים חיים. גם דברי הנצי"ב צודקים. אלא יש אנשים בדורנו שלא עיינו כל צורכם, והם קוראים בשטף ובלי מתינות. הם הטועים בהבנת דבריו. הבה נצטט שוב דברי הנצי"ב, אשר לכאורה הוא סותר את עצמו תוך כדי שתי שורות. זו לשונו: "היו עמם באהבה וחשו לטובתם וכו' אע"ג שהיה שנא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם". הרי זה דבר והיפוכו!

הפתרון לזה אנו נמצא בדבריו המאירים של מרן הרב אברהם קוק. הוא כותב: "מדת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון. ואפילו עמלק אינו נמחה כי אם 'מתחת השמים' (שמות י"ז, י"ד) אבל ע"י הזיכוך מתעלה הוא לשורשו הטוב אשר הוא 'מעל לשמים' ונכלל הכל באהבה העליונה. אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה ליחוד נשגב זה" עכ"ל ("מוסר אביך", מדות הראי"ה, אהבה ס"ק ו, עיי"ש הערות רצ"ה). [הערת המעתיק: "טהרה עצומה" היא שיהיה בעל מחשבה הזו נקי מגאווה, כעס, עצבות ושאר מדות של אנוכיות].

כלומר כל מה שברא הקב"ה, וראה נחיצות להימצאותו, עלינו לאהוב (וכך כתב מהר"ל, על אבות, סוף עמ' מז). ועלינו להתפלל שהרשעים יספיקו לחזור בתשובה, ושלא יהיה צורך להמית אותם ("יערות דבש", לר' יהונתן אייבשיץ, דרשה א', ברכת "רפאנו"). וגם חברי בית הדין היו צמים יום שגזרו עונש מות אפילו על מחרף ומגדף את ה' ועובד ע"ז. אבל כאשר מגיע הזמן להענישו או לכלותו, שמחים אנו על ההטבה הגדולה שאנו

מטיבים בזה לאותו הרשע עצמו. וכך כותב הרב אברהם קוק: "הרע הגמור והמוחלט, שאין בו ניצוץ של טוב, הוא שמח בכליונו ואיבודו ואפיסתו. זוהי שלימות התפתחותו היותר גדולה. ואנו צריכים להתרומם למדת חסד מקיפה כזאת עד אשר נשאף להיטיב לכל. וגם עם הרע אנו חפצים להיטיב במה שנכלהו. 'וכל הרישעה כולה כעשן תכלה' וכו' 'אור צדיקים ישמח, ונר רשעים ידעך' ('קבצים', קובץ ו, פסקא קמט; אורות הקודש, ח"ב עמ' תצ"א).

זאת אומרת כי לפי הדרכת הנצי"ב ראוי לו לאדם גם לאהוב את הרשעים, למרות שהוא גם שונא אותם. כיצד יתקיימו בו באדם ב' מדות הללו? זה מפני ב' בחינות שונות. הוא אוהב אותם כי הם יצוריו של הקב"ה, והם חלק מכלל העולם. אבל לעת עתה שהם מזיקים לבריות, בשעה שהם מקלקלים את העולם ואינם חוזרים בתשובה, ודאי עדיף שייכלו ולא יזיקו לשאר בריות העולם. בזה יש הטבה גם להם עצמם. הריגת נחש או עקרב היא גם לטובתם של אותם המזיקים לבל יקלקלו לשאר הברואים. כביכול "הצלנו את הנחש או העקרב מרוע מזימתם".

[ובאמת כאשר נדייק בדברי המדרש שהנצי"ב הביא, לא מפורש שם שאברהם אהב את הרשעים, אלא שאהב לדבר עליהם דברי זכות. "אהבת להצדיק את בריותי ותשנא [מ]להרשעין".]

ובזה מובנים דברי מהר"ל, אשר דבריו מבוססים על דברי חז"ל במדרש רבה ("אברהם ברר להם את הגיהנם"). הצדיקים הגדולים שונאים את הרשעים. הגיעה עת פורענות של אנשי סדום (על מה שהציקו לאותה נערה, וכן לכל עובר אורח, כמפורש בחז"ל, סנהדרין ק"ט). ודאי כי אברהם לא התפלל עבורם שימשיכו לחיות, שהרי בכך רק ימשיכו להציק לבריות. כלום מותר להתפלל עליהם שיחיו? אלא התפלל אברהם רק עבור "הצדיקים שבסדום".